

2008 OLI RIIGI INFOSÜSTEEMI HALDUSSÜSTEEMI KÄIVITAMISE AASTA

Triin Kukk, Aili Ilves
Riigi Infosüsteemide Arenduskeskus
triin.kukk@ria.ee, aili.ilves@ria.ee

Riigi infosüsteemi haldussüsteem

Riigi Infosüsteemide Arenduskeskuse (RIA) ülesanne on tagada riigi infosüsteemi koordineeritud areng. Selle ülesande täitmise üks vahend on riigi infosüsteemi haldussüsteem – üks kuuest riigi infosüsteemi kindlustavast süsteemist andmevahetuskihi X-tee, turvameetmete süsteemi ISKE, geodeetilise süsteemi, aadressandmete süsteemi ja klassifikaatorite süsteemi kõrval.

Riigi infosüsteemi haldussüsteemi moodustavad:

- riigi infosüsteemi halduse infosüsteem ehk RIHA ning
- riigi infosüsteemi haldamise põhimõtted.

RIHA eesmärk on riigi infosüsteemi haldamise läbipaistvuse tagamine, riigi infohalduse planeerimine ning riigi, kohaliku omavalitsuse ja avalikke ülesandeid täitvate eraõiguslike isikute andmekogude koosvõime toetamine.

Selles tulenevalt on RIHA strateegilisteks eesmärkideks:

- 1) anda tervikpilt riigi infosüsteemist, st ülevaade kõikide riigi infosüsteemide metaandmete, infosüsteemide haldajate ja pidajate, teenuseosutajate, teenuste, teenusekasutajate, klassifikaatorite ja nende haldajate/kasutajate kohta;
- 2) aidata kaasa avaliku sektori infosüsteemide koosvõimele ehk tehniliste, organisatsiooniliste ja semantiliste ressursside korduvkasutusele;
- 3) pakkuda kvaliteetset teavet riigi infosüsteemi kohta, et avalik sektor saaks oma ülesandeid paremini täita ehk kodanikele avalikke teenuseid pakkuda;
- 4) osutada kasutajatele, nende vajadustest lähtuvalt, kvaliteetseid teenuseid ja võimaldada igale RIHA kasutajale tema rollile/vastutusosalale vastav vaade;
- 5) olla abivahendiks otsuste tegemisel nii riigi IT koordineerijatele, infosüsteemi haldajatele kui ka äriettevõtetele.

Riigi infosüsteemi haldussüsteem aitab korrastada infosüsteemide arendamist riigis ning kujundada avaliku sektori infosüsteemid üheks koosvõimeliseks tervikuks. RIHAst on saamas riigi infosüsteemi mootor, mille kaudu levitatakse uusi tehnoloogiaid.

RIHA ajalugu ja hetkeolukord

RIHA kasvas välja 1997.aastal asutatud andmekogude riiklikust registrist (ARR) , mis andis ülevaate olemasolevatest X-tee teenustest, neid pakkuvatest infosüsteemidest ja asutustest ning teenusekirjeldustest. Kuna ARRI sisestati andmeid keskselt, mitte infosüsteemi haldavas

asutuses, tekkis olukord, kus andmed vananesid, kuid muudatustest RIAt ei teavitatud. Seepärast ei andnud ARR reaalselt pilti riigi infosüsteemist.

Aastatel 2006–2008 viidi läbi RIHA arenduse esimene etapp, mis lõi keskkonna riigi infosüsteemi kaardistamiseks.

Hetkel ajal võimaldab RIHA:

- 1) sisestada ja hoida andmekogude, nende poolt pakutavate teenuste, hallatavate ja kasutatavate klassifikaatorite ning X-tee kasutamise seotud andmeid;
- 2) sisestada ja hoida semantilisi varasid (valdkonnasõnastikke, ontoloogiaid) ning siduda neid andmekogude ja nende teenuste andmetega.

RIHAsse esitatakse andmed elektroonselt järgmiste menetlusprotsesside kaudu:

- X-tee liitumistaotluse menetlemine ning liitumistoimingute teostamine;
- andmekogu dokumentatsiooni kooskõlastamine;
- andmekogu andmete koosseisu muutmine;
- andmekogu registreerimine;
- klassifikaatori ja selle muudatuste kooskõlastamine;
- klassifikaatori kehtestamine;
- andmekogude teenuste arendamis- ja kasutamistaotluse menetlemine.

Igas menetlusprotsessis nõutavate andmete koosseis on toodud RIHAsse andmete sisestamisel andmete esitamise keskkonnas. Andmed kannab RIHAsse andmete omanik (andmekogu, semantikavara või klassifikaatori haldaja). Andmekogu andmete õigsuse ja juurdepääsuõiguste haldamise eest RIHAs vastutab andmete esitaja.

Seega on arenduse esimeses etapis loodud nn kataloogiteenuse keskkond, mille eesmärk on pakkuda tervikpilti riigi infosüsteemist nii andmekogude haldajatele kui ka riigi infosüsteemi koordineerijatele.

Et RIHA on loodud n-ö elavaks infosüsteemiks, areneb see koos riigi infosüsteemi muutuvate nõuete ning erinevate sihtgruppide vajadustega. 2009. aastast on plaanis arendustöid jätkata infosüsteemi juurutamise käigus saadud kasutajate tagasiside ja muutuvate vajaduste põhjal. Uute arendustööde teostamisse kavatakse kaasata RIHA kasutajate/sihtrühmade esindajad. Ühtlasi plaanime üle vaadata ja täiendada ka RIHAGA seotud õigusakte.

RIHA koordineerimine

Riigi infosüsteemi haldussüsteem ei ole pelgalt infosüsteem, vaid tähtsa osa moodustavad haldamise põhimõtted. Neid on hõlpsam järgida siis, kui on välja kujunenud koordineeriv kompetentsikeskus, kust saavad nõu nii andmekogude haldajad/pidajad, nende teenuste kasutajad kui ka arendajad. RIHA koordineerimiseks on ellu kutsutud erinevad töörühmad.

Riigi infosüsteemi haldussüsteemi toimimist koordineerib RIHA kooskõlastajate töörühm. Sinna kuuluvad Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi (MKM), Riigi Infosüsteemide Arenduskeskuse, Rahvusarhiivi, Eesti Statistikaameti ja Andmekaitse Inspektsiooni esindajad. Regulaarselt käiakse koos 2008. aasta algusest. Töörühmas kujundatakse ühtsed seisukohad riigi infosüsteemi haldamiseks, RIHA täiendamiseks ning vajadusel ka õigusaktide muutmiseks. RIAst osalevad töörühmas RIHA andmekogudele hinnangu andja,

valdkonnajuht, projektijuht, tootejuht ja rakenduse administraator. Vastavalt vajadusele kaasatakse eksperte, kes annavad nõu uute tehnoloogiate kasutuselevõtuks, kasutajate nõustamiseks semantikavarade loomisel jms. Kooskõlastajate seisukohti ja soovitusi tutvustatakse RIHA teabepäevadel ja väljasõitudel kohalikesse omavalitsustesse. Samuti täiendatakse vastavalt täpsustuvatele nõuetele RIHA juhendeid.

Riigi infosüsteemi halduse semantika valdkonna koordineerimisega tegeleb semantika töörühm, kuhu kuuluvad MKMi ja RIA esindajad ning valdkonna eksperdid. Välja on töötatud riigi infosüsteemi semantilise koosvõime programm, mis on suunatud semantikavarade loomisele ja haldamisele, osapoolte teavitamisele ja koolitusele ning infrastruktuuri arendamisele. 2008. aastal anti töörühma algatusel välja ajakirja A&A semantika erinumber.

RIHA on käivitunud!

2008. aasta algul hakkas kehtima avaliku teabe seadus, mis reguleerib ka andmekogude ja infosüsteemide asutamist ja pidamist. 8. märtsil 2008 jõustus valitsuse kehtestatud riigi infosüsteemi haldussüsteemi määrus, mille põhjal andmeid RIHAsse kogutakse ning riigi infosüsteemi hallatakse. Nende õigusaktide alusel täpsustati ja realiseeriti RIHA menetlusprotsesse toetav funktsionaalsus ning lisaks sellele kontaktisikute ja õiguste haldus, juhendite, süsteemsete teadete ja abitekstide haldus, andmekogude ja teenuste semantiliste kirjelduste haldamise võimalus jne.

RIHA avati kasutajatele 2008. aasta mais. Eelnevalt toodi ARRist üle 170 andmekogu andmed (nimetused, teksti kujul kirjeldused, X-teega liitumise andmed). Üle jäid toomata vananenud ja klassifitseerimata andmed, näiteks kontaktisikud. Täiesti uus funktsionaalsus oli klassifikaatorite andmete lisamine ja kooskõlastamine, semantikavarade haldamine ja X-tee menetlusprotsessid.

2008. aasta lõpuks (kaheksa kuud pärast RIHA käivitumist) olid oma andmekogude andmeid asunud korrastama enam kui 100 asutuse andmekogude omanikud. Sisestatud olid pea 300 andmekogu andmed ja kehtestatud üle 200 klassifikaatori. X-teega liitus RIHA kaudu üle 50 asutuse.

2008. aastal sai oma esimese semantikavara valmis Eesti Haigekassa, kes jagas oma kogemusi ka novembris toimunud RIHA teabepäeval. See annab kindluse, et teoreetikute väljatöötatud juhiseid on võimalik rakendada. Tulevikus loodetaksegi lisakasu just masintöödeldavate semantikavarade rakendamisest, mis võimaldab andmekogudel omavahel lihtsamini suhelda. Samuti on hõlpsam luua uusi teenuseid, kuna on olemas üheselt mõistetavad andmekirjeldused.

Hetkel on RIHA määruuses semantikavarade kirjeldamise tähtajaks 1. juuli 2009. Juba praegu on näha, et see tähtaeg on liiga optimistlik. Seetõttu on menetluses RIHA määruuse muudatus, et pikendada andmekogude semantilise kirjeldamise tähtaega aasta võrra, 2010. aasta 1. juulini.

Teadlikkuse tõstmine ja koolitused

RIHA juurutamise käigus on selgunud, et kasutajatel on raskusi uute loodud lahenduste rakendamise ja kasutamise osas. Tihti on vaja muuta ka mõtteviisi ning vaja oleks täiendkoolitusi nii riigi infosüsteemi toimimise, IT koosvõime kui ka RIHAs rakendatud uute tehnoloogiate (andmete masinloetav kirjeldamine, semantikavarade loomine) teemal.

Avaliku teabe seadus laiendas oluliselt registreeritavate andmekogude hulka ja andmekogude haldajate ringi. Näiteks hakkas kehtima nõue registreerida RIHAs kohalike omavalitsuste ja nende hallatavate asutuste andmekogud. Seetõttu tuli RIHA põhimõtteid ja uusi tehnoloogiaid hakata tutvustamine väga laiale ringile, millest infotehnoloogid moodustavad vaid ühe osa.

Eriti tähtis oli teadvustada asutuste juhtidele, et infosüsteemide haldus ei ole ainult IT-spetsialistide mure, vaid kaasata tuleb ka otsustajaid ja ettevõtteid. Näiteks ei ole mõeldav, et semantikavarad loovad ainult infosüsteemide pidajad. Tähtis on kaasata asutuse toimimise ja sisuspetsialistid ning juristid.

2008. aastal korraldati mitu riigi infosüsteemi ja RIHA põhimõtteid tutvustavat koolitust ja teabepäeva. Koolitused olid mõeldud erineva tasemega sihtrühmadele.

Jaanuaris ja novembris toimusid teabepäevad kõige laiemale ringile (mõlemal ligi 200 osavõtjat), kus tutvustati uue avaliku teabe seaduse andmekogude osa ja isikuandmete kaitsega seonduvat ning riigi infosüsteemi kindlustavaid süsteeme. Esinesid RIHA kooskõlastajate ja riigi infosüsteemi teiste kindlustavate süsteemide esindajad.

Vähemalt kord kuus tehti väljasõite maakondadesse, et tutvustada riigi infosüsteemiga seonduvat maavalitsuste ja kohalike omavalitsuste töötajatele. Et infosüsteemi haldust tuleb vaadata komplekselt, haldaja seisukohast, kutsuti väljasõitudele kaasa ka turvameetmete (ISKE) rakendamise spetsialistid ja Andmekaitse Inspeksiooni esindaja. Tähtis on omavalitsustelt saadud tagasiside, et arvestada nende vajadustega RIHA edasise arenduse käigus.

Ministeeriumidele ja suuremate infosüsteemide haldajatele oleme RIAs teinud RIHA kasutajakoolitusi, kus tutvustame andmekogude ja teenuste registreerimise nõudeid, RIHA protsesse ja vastame ekspertide abiga uute tehnoloogiate rakendamisel üles kerkinud küsimustele. Samuti peame ontoloogiate koostamise ja ontoloogiapõhiste veebiteenuste semantilise kirjeldamise koolitusi. Nende käigus saavad infosüsteemide arendajad ja haldajad algteadmised infosüsteemide semantiliseks kirjeldamiseks.

RIA plaanib erinevates vormides koolitusi ja riigi infosüsteemi toimimise alase teadlikkuse tõstmist jätkata ka 2009. aastal. Kasu koolitustest on mõlemapoolne: RIHA juurutus ja arendus jätkub ning just koolitustel saadud tagasisidest on välja kasvanud uued arendusvajadused, et muuta RIHA kasutajasõbralikumaks ning võtta arvesse erinevate sihtgruppide vajadusi. RIHA kooskõlastajad, andmekogusid puudutavate õigusaktide koostajad, suuremate andmekogude haldajad/pidajad, omavalitsuste esindajad ja arendajad – need on sihtrühmad, kelle professionaalsele abile loodame riigi infosüsteemi halduse korrastamisel ja seda toetava infosüsteemi arendamisel. Samuti püüame tulevikus suuremat rõhku panna otsustajate mõtteviisi muutmisele.

Kas RIHA on valmis?

RIHA käivitamise esimene aasta on näidanud, et kõik plaanitu ei lähe nii ladusalt kui esialgu loodeti. Näiteks omavalitsustel, keda seni on riigi infosüsteemi haldusse vähem kaasatud, on RIHA mõistes oma spetsiifika. Näiteks puuduvad neil IT- ja turvaspetsialistid; sama tarkvara ja ühesuguse andmekoosseisuga andmekogusid kasutatakse mitmes omavalitsuses jne.

Riigi infosüsteemi haldus vajab pidevat koordineerimist. RIHA kui infosüsteemi arendus liigub edasi suunas, mis teeb RIHA arusaadavaks ja lihtsasti käsitsetavaks kõigile kasutajatele ja osapooltele.

Riigis loodud infosüsteemide koosvõime saavutamisel on oluline, et avalikus sektoris loodud teave oleks ühetähenduslik kogu riigi infosüsteemi ulatuses. Praegu pidurdavad semantilise koosvõime arengut infosüsteemide tellijate, arendajate ja kasutajate puudulikud teadmised semantikast.

RIHA juurutuse käigus saadud tagasiside näitab, et RIHAsse koguneva teabe tõhusamaks kasutamiseks tuleb edaspidi:

- 1) pöörata tähelepanu erinevate andmekogude haldajate vajadustele ja lihtsustada andmekogude andmete RIHAsse kandmist;
- 2) integreerida KOVD riigi infosüsteemiga tervikliku kontseptsiooni alusel, arvestades KOVde vajadustega andmekogude kirjeldamisel RIHAs;
- 3) lahendada ühetüübiliste andmekogude andmete kirjeldamine RIHAs (dokumendi-, finants- ja personalihaldussüsteemid, jäätmekäitlus- ja lemmikloomaregistrid jm);
- 4) lihtsustada RIHA menetlusloogikat ja protsesse ning arendada vastavalt tarkvara (andmekogude kooskõlastamine, dokumentatsiooni esitamine RIHAsse);
- 5) registreerida RIHAs veebid moel, mis tagaks nende koosvõime töötada välja semantikavarade haldamise keskkond ning liidestada see RIHAgaga;
- 6) võtta kasutusele RIHAs ja levitada infosüsteemides uusi tehnoloogiaid ning läbi viia vastavad koolitused;
- 7) liidestada RIHA nn suure RIHAgaga – ISKE, X-tee monitooringu ja statistika süsteemi, SEHKE ja ITILi haldusprotsessidega;
- 8) arendada välja RIHA statistikamoodul erinevate kasutajagruppide vajadusi silmas pidades;
- 9) tagada RIHA erinevate sihtgruppide kasutajate koolitus, kasutajajuhendite ja muude juhendite kasutajasõbralikkus (interaktiivsed juhendid, videoklipid valdkonniti ja RIHA protsesside lõikes, andmekogude käsiraamat).

Neid eesmärke plaanimegi järgnevatel aastatel riigi infosüsteemi haldussüsteemi arendamisel täita.